

Lair und Lairwolt 800 – 1550

Enkele gegevens uit de geschiedenis van Laar en de
vroegere marke Laarwolde.

*De belangrijkste bron voor de hieronder volgende Voordracht is duidelijk
de uitgave van de
Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis,
met de Titel*

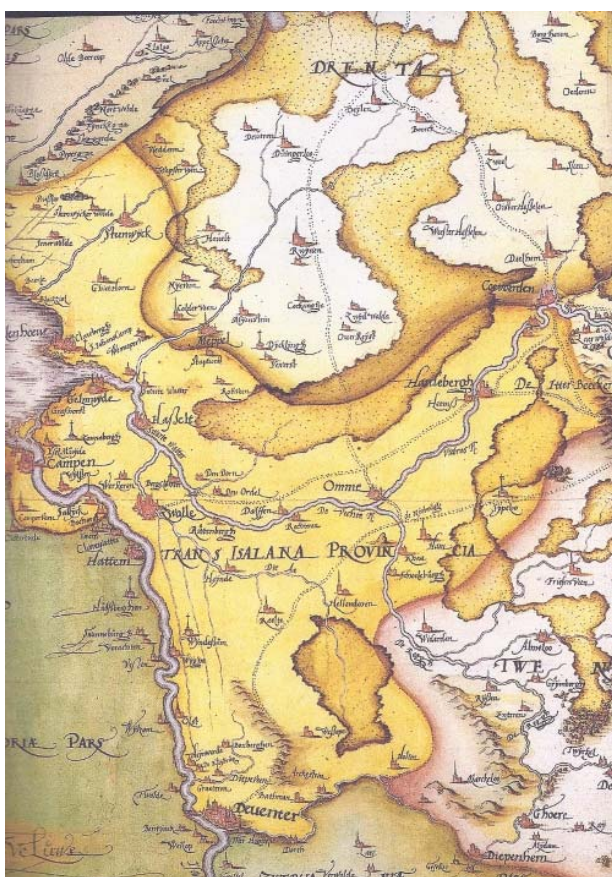
*Overijsselsche Stad-, Dijk- en Markeregten.
Derde Deel. Zeventiende stuk.*

Markeregt van Laarwolde.

Zwolle, De erven J.J. Tijl, 1886. 29 Bladzijden.

*Dit geschrift is nog sporadisch in tweedehands boekwinkels in Nederland
(ook via Internet) te koop.*

bewerkt door Luit en Toni Groen

Hier ganz rechts am
Rand ist Laerwold
eingezeichnet, mit
dem Haus Wolda, dem
Haus Laar und einem
Haus südlich der
Vechte.

**Betrouwbaar kaartmateriaal van Zwolle en omgeving laat tot na de Middeleeuwen op
zich wachten. Fragment van de prachtig getekende en ingekleurde overzichtskaart
van Germaniae Inferioris door Christiaan s'Grooten uit circa 1570, één van de eerste
kaarten waarop de huidige provincie Overijssel oftewel Transisalana redelijk
nauwkeurig is weergegeven.**

Laat me U een ogenblik mogen uitnodigen, om U in gedachten te verplaatsen in den tijd, die enkele eeuwen terug ligt, en U ons dorpje en omgeving voor te stellen, zoals het was in de dagen, die vijf tot twaalf eeuwen achter ons liggen.

We hebben ergens bij een schrijver gelezen, dat het woord „Laar“ niets anders betekent, dan „huis“ of „woning“, en dat de naam dus slechts zou aanduiden, dat het een bewoonde streek is geweest: dat er een „Huis“ heeft gestaan, en we denken dan vanzelf haast aan het „Huis“ te „Laar“, dat in oude tijden heel wat moet hebben betekend. 1)

De loop van de Vecht in oude tijden.

Vroeger moet Laar er heel anders hebben uitgezien, dan thans. Precies kunnen we dat niet nagaan, maar het lijkt ons waarschijnlijk, dat het in die tijd veel anders was dan nu. Het eeuwenoude riviertje, dat aan ons dorp voorbij stroomde, had niet zijn tegenwoordige loop maar wrong zich in allerlei bochten door de tegenwoordige Heesterkante. Ergens langs Leeftinks huis en vandaar naar het landgoed van de Heren van Heest, en zo verder in de richting van Laar, waar het zich om de weide van Henrick Ensing boog, dan de koers naar rechts wendde door de „Sumpel“ en dan met nog heel wat bochten den Haandrik bereikte, waar we het verder aan zijn loop overlaten. 2)

Voor een deel is dat een veronderstelling, maar zo moet ons inziens de loop van de Vecht vroeger ongeveer geweest zijn. Al de diepe gaten, die we op de Heesterkante en in Laar aantreffen, en die voor het merendeel al weer zijn dichtgegroeid, zijn niet anders, dan oude beddingen van de Vecht. Deze opvatting wordt gesteund door het feit, dat de oude adellijke huizen in de regel ook aan het water werden gebouwd. Het Huis van Heest lag er aan, het huis Laar; van Heest Vosseken was aan dat water gebouwd en op een kaart van Overijssel van 1773 ligt ook het huis Wolda aan de vecht. 3)

Dat was in de tijd, dat Laar nog deel uitmaakte van de marke Lairwolt of Laerwolde.

Over het algemeen is ons uit het verleden van Laar en omgeving weinig bekend. Enkele Overleveringen, die echter nimmer volkomen betrouwbaar zijn, zijn nog blijven hangen. Bovendien zijn ze zeer gering in aantal.

Visch en Piccardt

Iets meer worden we gewaar, wanneer we de historische gegevens raadplegen, die in geschriften zijn bewaard. We zijn dan echter in hoofdzaak aangewezen op het werk van de vroegere predikant te Wilsum, Ds. H. Visch. Daarin hebben we de oudste gebeurtenissen te Laar, die bij ons bekend zijn, gevonden. Ds. Visch deelt daarin mee, dat hij in het boek van Ds. Piccardt te Coevorden, in diens werk Drentsche Oudheden, het volgende verhaal heeft gevonden:

De moord op de Missionarissen Ewaldi

„Twee Ewaldi, genaamd de witte en de zwarte, hebben in het Drentse Landschap gepredikt en hebben zich naar Coevorden begeven, om daar het zaad van Gods woord te zaaien. Vandaar zijn zij gegaan naar het Graafschap Bentheim, totdat zij uiteindelijk door de inwoners van LAAR jammerlijk zijn doodgemarteld.“

Er bestaat echter ook een andere lezing van de moord op de gebroeders Ewald, die in de hoofdzaken wel met het bovengenoemde overeenkomt, doch minder nauwkeurig is in het aanduiden van de plaats van hun martelaarschap. De Engelse Kerkgeleerde BEDA, die leefde ± 750, deelt mee, dat de twee zendelingen op hun tocht tot in het landschap der oude Saksen (Westfalen) zijn gekomen en als vreemdelingen door een zeker inwoner gastvrij opgenomen; dat ze hem vroegen hen tot de landvoogd te brengen, tot wie ze gezonden waren met een belangrijke boodschap. De inwoners zouden hebben vermoed wat ze eigenlijk van plan waren. Vervolgens hebben zij hen vermoord en hun lichamen in de Rijn geworpen. De landvoogd zou op het horen van het gebeurde de dorpelingen hebben gedood en hun huizen verbrand.

In nog een ander werk 4) wordt de rivier, waarin de gebroeders Ewald zouden zijn geworpen, de Imschara genoemd en zou de plaats naar de moord „Mortmuhl“ zijn genoemd. Ook daarin wordt weer van Laar gesproken. Maar er blijkt uit dit werk, dat verschillende plaatsen, die de naam van Laar dragen, zich er op beroemen de plaats te zijn, waar dit voorval is geschied. Zo bestaat er dus dienaangaande heel wat onzekerheid. 5) We wagen het niet te beslissen, of ons Laar inderdaad als plaats van het gebeurde in aanmerking kan komen. De moord op de gebroeders Ewald had plaats omstreeks het jaar 700.

In de ons ter beschikking staande geschriften wordt dan gedurende een tijd van ongeveer 500 jaar Laar niet meer genoemd, al zijn er mogelijk geschriften, waarin men het een en ander zou kunnen vinden.

1225 Bisschop van Utrecht en Graaf van Bentheim

Ongeveer 1225 horen we echter weer van zaken, waarbij ook Laar is betrokken, en het zijn al weer geen werken des vredes, als mocht men, gezien de er bij betrokken personen, verwachten, dat ze het waren. Want we bevinden ons in de tijd, dat de prediking van het evangelie ook hier is doorgedrongen en haar beslag heeft gekregen. De hoofdpersoon in de gebeurtenissen, die dan voorvallen in de buurt van Laar is de bisschop van Utrecht; een geestelijk man dus, maar die meer verstand bleek te hebben van het voeren van wapenen, dan voor de Kerk van Christus zorg te dragen.

De bisschoppen waren wereldlijke vorsten geworden, die vaker meer bedacht waren op de handhaving van hun wereldlijke macht, en op de inkomsten uit hun goederen, dan op het welzijn van de Kerk; ze konden

beter de sabel hanteren, dan het Zwaard des Geestes. Dat was algemeen zo, en de bisschop van Utrecht vormde daarop geen uitzondering.

De Utrechtse bisschoppen hadden hier zowel de kerkelijke als de wereldlijke macht. De Keizer was de hoogste gebieder, en die gaf zijn gebied bij gedeelten weer over aan leenmannen, die het moesten besturen. Daarvoor deelden zij mee in de opbrengsten van die gebieden, zoals tienden, tolgelden en dergelijke meer. De bisschop van Utrecht was ook een dergelijke leenman.

Naast den bisschop van Utrecht had ook de graaf van Bentheim hier zeggenschap. We hebben de precieze verhouding niet kunnen uitvinden tot nu toe, maar het is waarschijnlijk zo geweest, dat de graaf van Bentheim weer onderleenman was van de bisschop; dat moet wel volgen uit verschillende feiten, zoals bijvoorbeeld dat de bisschop het huis Laar liet afbreken.

Er zijn meerdere bisschoppen van Utrecht met hun leger in de buurt van Laar geweest. Dat lag niet zozeer aan de gewichtige betekenis van Laar, maar aan een andere plaats, dicht in de buurt, die in die tijd een belangrijke vesting was, die heel nauw met Laar was verbonden: **Coevorden**.

1196 Strijd bij Coevorden

Zo berichten de Kronieken, dat ongeveer 1196 bij Coevorden onder bisschop Boudewijn een strijd is geweest, waarin het nog al bewogen toeging. Er was toen te Coevorden een kastelein (kasteelheer) of bevelhebber van het kasteel, die zijn ondergeschikten door zware tolgelden uitzoog. Die tolgelden werden geheven op de wegen. Of de weg, die van Gramsbergen over Laar naar Coevorden liep, daarbij ook betrokken is geweest, moeten we in het midden laten. Floris van Coevorden werd vanwege die handelwijze door de bisschop vermaand, maar Floris was doof aan dat oor. Daarom trok de bisschop met een leger naar Coevorden en nam het huis van Coevorden in en stelde een Hollandse edelman, Gijsbert van Poskijn, tot bevelhebber aan. Onder hem ging alles best, maar de bisschop verving hem wat later door zijn eigen broer, graaf Otto van Bentheim. Die trok met zijn hele gezin naar Coevorden, waar op een goede keer bij zijn afwezigheid Floris stiefzoon het kasteel overviel en innam en de gravin gevangen nam. Het is moeilijk aan te nemen, dat daarbij Laar geheel ongemoeid is gebleven, hoewel we daarover geen zekere gegevens hebben.

1227 De slag bij Ane

Iets meer weten we uit de tijd van ongeveer 30 jaren daarna. Toen was bisschop van Utrecht Otto van der Lippe, die het naar allerlei wederwaardigheden ook met de slotvoogd te kwaad kreeg. Deze bestookte Groningen, een stad, die ook aan de bisschop behoorde, en die besloot, daarop zijn vazal voor die geweldenarij te straffen. Met de graaf van Gelre en een talrijk leger van edellieden trok hij tegen Coevorden op. De bisschop en de graaf van Gelre gingen in eigen persoon mee. Het leger kwam tot bij Gramsbergen en voorzag zich daar vanwege het gevaar, dat de moerassen van Ane opleverden, van een gids. Het baatte niet veel.

Midden in het moeras werden ze aangevallen door de mannen van de Coevorder Kastelein Rudolf, die werden geholpen door de bevolking van Ane, zowel mannen als vrouwen, en het gehele leger werd verslagen. Velen verzonken in het moeras en anderen werden door de boeren dood geslagen. De graaf van Gelre werd gevangen genomen en de bisschop kwam er nog slechter vanaf. Deze werd *„int moerasch gevangen ende aldaer mit schrickelike toermenten van die boeren doot geslagen, die hem die cruine van syn hoofdt mit vel ende vleijsch hebben afgeschoren, na syn doot geslagen en doorsteken, ende also bloedig en mishandelt in een turfcuile weggeworpen“*. 6)

Vijfhonderd ridders en edellieden lieten hier het leven, waarvan we hier enkele noemen:

Alber van Anede – Rutger van Ulsen – Goossen van Laghe – Arent van Mekelenhorst, Evert van Sutendorp – Hendrick uit der Borg – Flores en Florijn van Benthem – Geert van Lingen.

Als datum van het begin van die strijd vonden we vermeld 27. Juli 1227; in een ander werk wordt genoemd 8. Aug. van dat jaar, waarvan we vermoeden, dat het de dag van den strijd zal zijn geweest.

1228 Verwoesting van Laar

De opvolger van bisschop Otto werd Willebrand van Oldenburg of Paderborn, die zich voornam, den moord van zijn voorganger te wreken. Hij trok tegen de Drenten op en versloeg hen, en zij onderwierpen zich aan hem op de voorwaarde, dat hem de kastelen te Coevorden en **Laar** weer zouden worden overgeleverd. Dat geschiedde nog in het jaar 1227, waarop de bisschop het Huis te Laar met de grond gelijk maakte; daarop gaf hij het in leen aan Eylard van Bentheim, in het jaar 1228. We kunnen daaruit opmaken, dat het toen in Laar erg onrustig is geweest; maar we hebben over wat daar is gebeurd, verder geen gegevens.

1328 In leen gegeven aan Johan van Bentheim

Dan hebben we van een tijd van ongeveer 100 jaar weer niets over Laar kunnen vinden. Dan echter vernemen we, dat ongeveer in 1328 het huis Rederinc tot Laerwolde in leen is bij Haco van den Rutenberghe bij Dalfsen en in dat jaar door bisschop Johan van Diest in leen wordt gegeven aan graaf Johan van Bentheim en zijn vrouw Mechtelt, met nog een huis in Wilsum, in Anewede, Ane en Stegen en nog enkele andere.

Dat waren enkele bijzonderheden over Laar van meer algemene aard.

Uit de volgende eeuw hebben we meer kunnen vinden en daarbij ook gegevens, die mensen uit Laar van die tijd als het ware een ogenblik voor onze ogen doen leven. Al rust hun gebeente ook eeuwenlang in de aarde en is dat van velen van hen, uit hun rustplaats weer opgegraven en ergens anders neergelegd.

Die Marke Laarwolde

We hebben in het voorafgaande af en toe gesproken over de marke Laarwolde. Het zal sommigen wel duidelijk zijn, wat we onder een marke hebben te verstaan, andere echter waarschijnlijk niet. Daarom willen we dat even toelichten.

Wie de oude geschiedenis nagaat, merkt, dat men toen overal z.g. marken had, wier bestaan terug schijnt te gaan tot de grijze oudheid; maar men veronderstelt in elk geval tot het begin van onze jaartelling en mogelijk nog verder. Die marken zijn geleidelijk verdwenen, maar hier en daar hebben ze zich lang gehandhaafd. Het laat zich verstaan, dat men in het conservatieve Graafschap er niet het eerste bij was om ze op te heffen. Zo had de marke Laarwolde een erg taai leven: ze werd pas in 1875 opgeheven.

Wat is nu een marke?

Het woord beduidt feitelijk **grens**, en zo is een marke **begrensd gebied**, afgepaald door markstenen – van vaak niet geringe omvang, die men op verschillende plaatsen nog wel aantreft en voor een deel niet zullen zijn verwijderd, omdat ze te onhandelbaar zijn.

Niet elk afgepaald terrein is nu echter een marke.

De marke was een grondgebied, dat niet aan een eigenaar behoorde, maar een algemeen bezit vormde, dat men gemeenschappelijk in gebruik had of door een heer aan een deel van zijn ondergeschikten in gemeenschappelijk gebruik was gegeven. Dat bestond dan hoofdzakelijk in graslanden voor het weiden van het vee; in bossen die dienden om in de behoefte aan hout te voorzien; ook waren er marken, waar men een gemeen stuk grond had voor het steken van plaggen voor brandstof of anderszins (ook in Laarwolde was het zo). In Laarwolde schijnt er ook een algemeen recht te hebben bestaan op het verzamelen van „Eckelen in Laerwolt“.

Nu moet men niet denken dat allen die in het gebied van een marke woonden, daar gelijke rechten hadden. Wel waren alle markebewoners vrije lieden, maar het onderscheid was groot.

Men kan in het algemeen de bevolking van een marke in drie groepen verdelen: De **edelen**, de bewoners van de oude burchten, die meestal rechtstreeks onder de landheer stonden; de **erfgenamen**, ook wel boeren of buren genaamd, of soms maalmannen, en dan nog de **kotters** of coveners.

De Kotters

We beginnen maar met de laatste groep: de kotters.

Die naam heeft voor ons zijn oorspronkelijke betekenis verloren, al wordt hij nog wel gebruikt. Men vindt die noch bijna overal, waar vroeger marken zijn geweest. We herinneren ons nog heel goed, dat men in onze geboorteplaats vroeger sprak van een „keuterboer“ en we hebben het hier over 'n Kötter, mar men bedenke wel, dat Kötters vandaag niet hetzelfde begrip vertegenwoordigt als „jnt jaer ons heren Dusent cccc vnd 1xiiij (1443) des dinxdages vp Crispini et Crispiniani 7); doe sat myn Joncker van

Voerst dat holtgerichte in Lairwolt“, of ook: „Item in den Jahre etc. 1xviiij des donderdages na sunte Peters ad vincula myns Joncheren van Gramsbergen

Wat was toen een kotter of een covener?

Niet een kleine boer, eigenaar van een stenen woonhuis met enkele vertrekken om te wonen, en een deel met ruimte voor twee tot vier koeien, een aantal varkens, enkele schapen en een paar ganzen en een bezit van een paar bunder grond, zoals we nu van een kotter spreken.

Niets daarvan!

Geen huis zelfs!

De kotters bewoonden een kot of kove van plaggen of hout opgetrokken op een daarvoor aangewezen plaats. We hebben persoonlijk nog iemand gekend, die nu een 70 à 80 jaar geleden in het huwelijk trad en nog geen huis had; op de huwelijksdag ging de man aan het bouwen, en had `s avonds het huis voor zijn bruid klaar! Dat was in dit geval wel geen „marke-kot“, maar zo moeten die er ook ongeveer hebben uitgezien.

Bij hun kot hadden ze een stukje tuingrond en dan het recht van het weiden van twee of drie beesten op de markeweiden.

Omstreeks 1500 werd in de marke Laarwolde bepaald op een holtgericht dat, wanneer de kotters een kove bouwen, „an iemants tuynen off hoffsteden to nae, sullen van stonden an vpbreken vnd sall wysen dart onschadelycken is.“

Ook hadden ze geen recht om hout te hakken op de markegronden. Af en toe deden ze dat toch wel eens, en zo werd in 1502 „des dinxedages na Bonifacij“ 8) bepaald:

„Ten andedren dat die ongewairden koeuneners na dessen dage inder marken ghenen houw hebben en sullen tot ghenen holte, noch eycken, noch dust houwen; ende deden die dair en bouwen (= boven) so sullen die vursz. here holtrichter vnd erffg: die koeuen van stunden an aff brecken sunder barmharticheit.“

Evenmin mochten de kotters schapen houden, en zo werd op diezelfde

„dinxedach na Bonifacij bepaald:

vnd die schape hebben, sullen die slyten bynnen twe maenden na datum vursz; schege (=geschiedde) des nyet, so sullen die schape vervallen (=vervallen) wesen, also dat die holtrichter vnd lanther die jtlycke tot enen parte vnd die erfgen: to den anderen parte sunder tegen segge mogen antasten vnd gebreuken tot oeren orber (= te hunnen bate)“

De coveners mochten ook geen koeven of dergelijke gebouwen timmeren zonder toestemming van de erfgenamen, maar deden ook dat wel eens; het is ons niet geheel duidelijk geworden, of dat woningen, of veestallen zijn geweest. Ze stonden er in elk geval. Maar in 1515 werd besloten:

„So dan die kolde wynter an kumpt, is denkoeuener die gnadegegunt, dat siesullen affbrecken tusschen dyt (dwz.: dendag vanheden) vnd nagaen als voir geboden is vnd vpteykinge geschiet is.

Die vpteykinge (de aantekeningen van de verhandelingen van het holtgericht) en dat beslotene dateerde uit 1513 en was dit:

„dat die anslage gedaen hebben (=getimmerd hebben) off koeuen vp der marken vpgeslagen, sullen die vp vnd affnemen, vnde nemant meer vp off anslaan buten consente der erffexen, by der selffte pene (=straf) die bepaald was op „xv oldse schylden of + + 50 Mark) vnd men sal die van stunden an dale treden.“

Men lette ook op de toon in de laatste zinsnede!

We noemen deze voorbeelden, om te laten zien, hoeveel de kotters of koveners hadden in te brengen. Maar toch schijnt het wel, dat de slimme kotters ook wel wisten, dat de pap niet zo heet wordt gegeten, als men ze opschept: ze gingen hun gang ondanks de gedreigde straf van xv olde schylden van het holtgericht. Want de bepaling van 1515 over het afbreken van de gebouwde koeven was in 1517 nog niet nagekomen; toen werd er als straf op gesteld het
„verluess der koeuen jnd enen broeke (=boete) van vijff marck.“

De kotters waren nog niet bang geworden. Want het volgende jaar (1518) heet het:

„Item de holtrichter hefft bestaet eyn ordell an Johan Ekinckhorst: wat die kotters gebroecket (=verbeurd) hebben, dat sie die kotten nyet affgebroeken hebben bynnen den tyden, als hen gegunt vnd togelaten wordt, by enen pene van vijff mark jnd by verloss der koeuen: jnd want die kotters des dan nyet gedaen en hebben? so heft Johan Ekinckhorst gewesen voir recht: dat die kotters den broeken heell vnd all vellich sullen syn, ende staen to gnaden des holtrichters ende gemenen erffgen: der marken“.

(Die Zitate stammen aus dem Heft von 1876 „Markeregt van Laarwolde“, Overijsselsche Stad-, Dijk- en Markeregten. Derde deel, Zeventiende Stuk., gjb 22.01.11.)

Tot zover voorlopig over de kotters. Men ziet, dat hun rechten niet groot waren.

Erven – erfgenamen

In het genoemde kwamen telkens ook de erfgenamen of erffexen of bueren aan het woord. Dat is de tweede groep. “Dat zijn de volberechtigde markgenooten, die eigen vuur en rook hebben, een eigen huis, in de gemeente, omlegerd van een aanmerkleijken omtrek bouw- en grasland: ... hij heeft recht op een vol aandeel in woud, water en weide.” 9)

Een boekje met de voornaamste beslissingen van de markegerichten of holtgerichten van Laarwolde 10) (= gerade genannter Titel, gjb) begint met de opsomming van de

„wairtalen“, d.i. het aantal van de **wairen** of aandelen van de verschillende erfgenamen: want dat aantal was niet gelijk.

Tot die erfgenamen behoorden allereerst de gezworenen of bijzitters: dat zijn zij, die in het holtgericht de straf moesten vaststellen, die dan door de rechter of richter wird uitgesproken. De gezworenen zijn die,

„die de gebruiken der vaderen weten, en wat altoos recht is geweest bij het voorgeslacht, en wat en waarmee kann worden geboet of gezoend en wat niet kann worden gewroken dan alleen met het lijf. 11)

In Laarwolde bedroeg het aantal gezworenen zes, en dat waren in het „jaer ons heren Dusent ccc vnd lxiij de volgende erffgesworen“ die we hier noemen met hun aantal wairen in de marke:

dye sculte to Harst	vj wair	ter Horst
Henrick van Heest	iiij wair	
Johan Ekinckhorst	iiij wair	
Henrick Ensing	v wair	
Euert tem broeckhuis (geen wair bij vermeld)		ten Broek

Vervolgens worden dan de aandelen van de andere erfgenamen opgesomd, die meest een aandeel hadden, sommige ook een half: alleen de bewoner van het Huis te Laar, toen Henrick van Lair, hat er iii ½, en „van den Lair guising“ ii ½. Wie deze laatste was, is ons nog niet gebleken.

Als aandeelhouders worden dan opgenoemd: Meyering, Camperding (Campert), Blomendall, Dering, Willing, de beide Slade, Wesseling vnde Veltman, Volckering, Claess ter Stege, Hermen ten Esscendall, vpden cloester, de Clingenborch, Lutke (=kleine) Hiest, Brinchuyss, Nyeman, de van Gramsberge, Jan van Styenwijck, den groten Blomendall, Henrick van Besten, vpden Dickhuis, tem Broeckhuis (zie boven) en de pastoer van Laer. (Namen teils korrigiert gjb nach dem zit. Werk S. 7f)

In 1469 worden daar nog bij genoemd: (zit. Werk S. 9)

Herman Staell, van Heest Vossekens, Hermen de Mullener to Emninchem en Johan de Weuer to Lair (s. S. 10 des Heftes)

terwijl in 1470 nog voorkomen de namen van Johan ter Poerten, Roloff Hundeberch, Ludeken Clunders en Volcker Jacobsz, die allicht dezelfde is als Volckering

(GJB: Die Schreibweise der Namen in diesem Artikel muss man noch einmal genau mit der im Heft vergleichen: Sind es nur Flüchtigkeits- und Tippfehler – oder hatte der Verfasser eine andere Abschrift als Vorlage??? Vermutlich hat er die Handschrift selber entziffert, und die gedruckte Fassung hat jemand anders entziffert, vgl. das Nachfolgende.)

In 1512 wordt een zekere Grappen Leffert genoemd, en in 1533 komen weer een aantal nieuwe namen voor, waarvan sommig waarschijnlijk in Gramsbergen of Coevorden hebben gewoond:

Derck die Baecke, Johan Wolters, Berend Aelers, Roloff ter Kemnade, Herman Arentsz, Roloff Rychterinck, Johan van den Campe, Herman Holterman en meister Johan Oestendorpf.

Verder zijn wij nog de volgende namen tegen gekomen:

Johan Potken, Gert Mannynck, Otto Schreurs, Henrick Borchgreve, Heyno van Laer, Albert van Schuttrope, Toman Twempnichem, Johan Struwe, Boldewijn, Blanckeffort, Albert Wulbedinck, terwijl in het handschrift nog meer namen voorkomen.

Wie goed heeft geluisterd en nog in Laar en omgeving bekend zijn, zal onder de genoemde namen verschillen hebben opgemerkt : enkele er van vindt men heden niet meer. Zo is de plaats Eschendael, die op de Heesterkante moet hebben gelegen, niet meer aanwezig. Enkel is maar bekend : dat Rederinck dezelfde is, als die men tegenwoordig de Bikker noemt, sommige personen woonden ook niet in Laar: zo was b.v. Herman Staell een Zwollenaar, en de naam van Rolof Hundeberch hebben we ook elders aangetroffen: zo zullen er wel meer zijn.

Dat anderen, die heden onder ons bekend zijn, niet voorkomen, is voor een deel te verklaren uit het feit, dat er nieuwe voor de oude in de plaats zijn gekomen, b.v. door uitsterving, en ook doordat de kotters onvermeld zijn gebleven.

De Edelen

Ten derde was er nog een groep: de edelen.

Die hadden reeds van ouds heel wat te zeggen gehad en bleven hun aanzien behouden. Hoe ze dat hebben gekregen, kunnen we op het ogenblik niet nauwkeurig nagaan: de tijd heeft ons ontbroken, om daar een diepgaand onderzoek naar in te stellen.

In de marke Laarwolde waren ook edele huizen. Daartoe behoorde hier allereerst het reeds genoemde en algemeen bekende huis „LAIR“, dat werd bewoond door het geslacht **van Lair** 12). Dat huis was van meer aanzien dan de andere.

Op het huis Lair woonde in 1448 Johan van Lair: Het huis Lair bezat verschillende goederen in eigendom, waarvan sommige weer aan anderen in leen werden gegeven.

Een boek met de leenbrieven van het huis Lair bevindt zich in het Rijksarchief te Zwolle en bevat 17 verschillende leenen.

Tot de iets minder aanzienlijke huizen behoorde dan het huis **Wolda**: daar woonde het geslacht van **Besten**: in 1463 woonde er Henrick van Besten: in 1612 vinden we Adolf van Besten vermeld.

Een zwager van de laatste, Johan van Camphuysen geheten, woonde toen op **Dickhuys** of het Dickhuys: of dat ook een heerengoed is geweest of geworden, kunnen we niet nagaan.

Een ander „HUIS“ was dat **van Heest** op de daarnaar genoemde Heesterkante: naast het eigenlijke huis van Heest bestond ook nog een Lutke (=kleine) Heest.

Of **van den Lair Guising** ook een dergelijk bijvoegsel bij het huis Lair mag zijn geweest, kunnen we niet met zekerheid zeggen. Er ligt op de Heesterkante, niet ver van het vroegere huis Heest een boerderij, die nog den naam Laar draagt: mogelijk zou die het kunnen zijn.

Een dergelijk heerengoed moet ook **van Heests Vosseken** zijn geweest, vlak aan de Nederlandsche grens.

Klachten voor het Holtgericht

Het is niet doenlijk om op alles in te gaan, maar overigens is het zeer interessant te vernemen, wat op de holtgerichten werd verhandeld.

We hebben hier boven enkele dingen genoemd aangaande de kotters. Er zou daar nog wel iets van zijn te zeggen, dat we echter maar achterwege laten. 13)

Veel plaats werd in het holtgericht ingenomen door de aanklachten, bijvoorbeeld doordat iemand meer hout had gehouwen, dan waar hij volgens zijn aandeel recht op had en ook door het toewijzen van het hout. Zo lezen wij, dat :

„Johan to Eeckijnckharst wird gewroget (=aangeklaagd) „myt twen snyt bloecken“, „Myn Joncker van Gramsbergen myt vijff holten“.

„Item Johan Gensinck twe poste in eynre schuyr: Item berent engsynck eynen boem gehouwen den hie gemeent hadde dat hie ongeue (ongeve) gewesen hadde, dar hie wat van arbeide; Ende noch enen staeken boem“ enz. enz. 14)

Dat was hout, dat men genomen had, zonder er recht op te hebben: hout, „dat sye hebben gehouwen vnd gedeelt buten myner Jonffer (Jonkvrouwe)“.

Er werden daarvoor ook wel eens boetes opgelegd. We noemen uit de vele boetes maar weer een paar voorbeelden :

„Item roleff und gert ten Slade, die scheyden van myn jonckeren van Gramsbergen van broeke (=schuld, overtreding) die sye gedaen hebben in Lairewolt .... dat sye sullen geue (geven) enen rins gl. ende ½ den knechten ende enen wagen sullen sye senden vuir kallicksteen to halen.“ (Kalkstein – evtl. Benth. Sandstein, gjb)

„Item Johan gensinck die olde yss gescheyden van 1/2 stamme die hie in rerincks hoff houw voir vi rins gl. ende enen halven wagen. (Rheinische Gulden, gjb)

„Item gert rederinck ½ rinsgl. vnd eyn voir stroess. (ein Fuder Stroh?gjb)

Ook werd op de holtgerichten hout toegewezen: b.v.

„Item Roleff ten Slaede vijff kubben poste ende eene borchrode geysset van wygger to Horst“.

Blijkbaar kon men de rechten op de aandelen in de marke ook overdoen aan anderen. We lezen b.v.:

“Item Henrick van Besten ½ wair van Lefferde gecoft heft eyn koetter schaer van de kleine scher.”

Voorts dit:

„dusse hebben oer (hun) wair vercoft ende wyllen sye weder bedryuen. Item Hnerick van Hiest ein wair ende is versath an Herman Staell Zwolle ende so hebben de olde (er waren intusschen nieuwe gekozen) gezworeen getuyget, dat sye nye hebben gebrant Roloff van Heest, noch Henrick van Hest, en sye hebben Hermen Staell ende synen voervaders gebrant.“

Ook kon men hout van zijn aandeel overdoen aan iemand, die geen aandeel had. Dat ging echter zo maar niet. Men luistere slechts:

„Item Bernd de Richter vragede eyn ordell: woe eyn gewirdt man eynen ongewirden man waren sall? Dyt ordel bestadet an Henrick en wees dair op: dat eyn gewairdt mansoll dat holt vueren op synen hoff dair de wair off is ende trecken dan dat rechter rat wt synen wagen ende leggen dan dat holt op des ongewairden mans wagen, so is dan de ongewirde man gewairdt.“

Het kwam ook voor, dat iemand rechten op het gebruik van de markegronden kreeg, zonder dat hij er een aandeel in had. Zo mochten „Hermen de Mullener to Emninchem“ en Johan de Weuerto Lair „elk een „ongewairdt vercken“ op de marke laten weiden. Daarvoor was echter toestemming nodig, die men evenwel niet altijd vroeg. Zo werd in 1505

„eyn ordell gevraget vermyts den richter vursz: off dair emants weer, die ongewairt weer ende gehouwen hadde, wat die gebreken hadde?“ Hyllebrandt tot Ekinckhorst moest daarover het oordeel uitspreken, en die schijnt nog al goedertieren te zijn geweest, want die „wees dair vp: der erffgen. gnade.“

Twaalf jaar later heeft Johan Tekinckhorst, zoals we vroeger zagen, ook al gewezen op de „gnade van den holtrichter en de erfgenamen jegens de kotters“. We zouden hier haast geneigd zijn bij Ekenhorst te denken aan „erfgoed“. ...

Dat wil niet zeggen, dat Johan to Ekinckhorst alles maar door de vingers zag. Want de eigenwillige kotters wilden niet luisteren naar de besluiten van het holtgericht inzake het afbreken van hun koeven. Ze waren eindelijk voor het gericht gedaagd, maar naar echt Graafschapper aard niet verschenen, en toen Johann Tekinckhorst daarover een oordeel moest uitspreken, verklaarde hij:

„aangeseen dat die kotters nyet en komen ant gericht voir den holtrichter ende gemenen erffgen. ende verantweren (verantwoorden) syck vp dat vursz. ordell, dat Johann Tekinckhorst gewesen hefft, (oordeelde hij) dat dien kotters na dessen dage myt ghenen recht syck weren (verweren) sullen, gheestlick of wertlick (wereldlijk) nu noch nimmermeer.“

Nu behoorden de kotters niet bij het holtgericht, en ze hadden daar alleen te verschijnen, als ze werden opgeroepen. Het kwam ook wel eens voor, dat een van de erfgenamen er niet verscheen. Daarover vroeg Johan van Lair een oordeel. Dat moest worden geveld door :

„gert den schulden van Horst: hefft gewyset wt berade der gemenen burenen: dat die erffgen. die nyet en kumpt hefft syn stemme verloren.“

Buitengewoon Holtgericht 1533

Minder goed kwamen die erfgenamen er af, die zich aan bepaalde besluiten niet zouden willen of wilden houden. Dat schijnt in het algemeen wel goed te zijn verlopen, zodat men daarmee geen moeite had, maar in 1533 werd een :

„noitholtinck“ „gehouden vp Vaerle in Anwede ende Aenremarken“

(bij Gramsbergen) en er waren er, die vreesden, dat sommigen de besluiten van dit buitengewone holtgericht niet zouden nakomen, en er werd gevraagd, wat men in zo'n geval zou moeten doen.

„Darvp hefft Johan van den Campe gewyset vor recht: men sall den selfften wt der marken peelen, vnd holden sye gelyck ongewaerden, bess ter tyt sie syck dem holtgerychte wederumme gehoersaem maken.“

De holtrichter was de heer van Gramsbergen, die toentertijd tot het geslacht Aeswijn behoorde, die woonde op het huis **Brakell**. Heel vaak kwam hij zelf niet, maar zond een of andere jonker als plaatsvervanger.

Was de heer van Brakell gestorven, dan gingen de rechten van de holtrichter over op zijn vrouw, terwijl deze erfelijk waren in zijn geslacht.

In ongeveer 1600 is er een geschil over de rechten geweest tussen Statius van Aeswijn en zijn weduwe en graaf Arnold Jobst van Bentheim.

Opmerkelijk is, dat in de aantekeningen van de verhandelingen op het holtgericht eenmaal wordt gesproken van een holtrichter „vanwegen der erfgenamen“, kort daarop heet dezelfde richter (Derck die Baecke) richter vanwege de vrouwe van Aeswijn. Een principiële kwestie zal er dus wel niet achter zitten, dat een keer de erfgenamen zijn genoemd. 15)

Godsdienstig en Kerkelijk leven

Er is nog een zaak, waarvan we hier iets willen zeggen, en waarvan we gaarne nog iets meer zouden willen medelen dan we vermogen. Dat is het Godsdienstige en Kerkelijke leven te Laar in vroeger dagen. We zijn daarmee begonnen en eindigen daar ook mee.

Wat we aan het begin daarvan hebben genoemd, is een zaak, waarvan we niet zeker zijn, of ons Laar er wel bij betrokken is geweest. Wat er sinds die tijd hier op Godsdienstig terrein is voorgevallen, is ons weinig van bekend geworden. Het Evangelie is allerwege gepredikt, en ook hier aanvaard. Zo was alles dus Rooms.

Bekend is, dat in de tijd van het verval van de Roomsche Kerk in deze omgeving, waarschuwend de vinger is opgeheven door de prior van het klooster Vrenswegen bij Nordhorn, Henrick Loeder + - 1425. Of zijn woord in Laar ook invloed heeft gehad, moeten we onbeslist laten. Wel is er enig contact tussen Laar en het klooster geweest, maar dat was meer van maatschappelijke aard: „Die Herren von Vrensswegen“ hadden leengoederen van het huis Laar. 16)

In de in druk uitgegeven verhandelingen van het markengericht komen hoegenaamd geen aanduidingen over het religieuze leven en de denkwijze voor. Slechts horen we daarin een enkele keer de „kerkesprake“ noemen: het bekend maken van publikaties bij de kerk, en dan bij de kerk van Emlichheim.

Toch staat vast, dat ook te Laar wel een kerk was en een pastoor. Dat blijkt ten eerste hieruit, dat de „passtoer van Lair“ een wair in de marcke had. Uit

de leenacten van Lair blijkt, dat b.v. in 1448 „Johan van de Laer inn der tidt Kerckheer van Laer“ was.

Een opmerking vonden we in de handelingen van het markengericht, die eenigzins in religieuze richting wijst, maar erg onduidelijk is:
„Item nog Johan Potken eyn ordel gevraget vanwegen des holtrichters ende erffgen: wan god eenen aekeren gyfft ende mast ys (zal wel drukfout zijn voor: marcke ys, dat will zeggen: markegrond is) of die buren ook mogen yennich aekeren verkopen off vergeuen, buten consent des holtrichters en der erffgen.
Dat was in ongeveer 1540.

Veertig jaar later had de Reformatie hier haar beslag gekregen. Vele plaatselijke gegevens hebben we daarover niet. Zoveel is zeker, dat de bisschop van Deventer, Aegidius de Monte, tot wiens diocese ook Laar behoorde, en die ongeveer in 1571 de kerken van zijn bisdom visiteerde, „Laarwolt, Emglicamp, Ulsen en Velthuyzen in't bezoeken van mijn bisdom niet heeft aangedaan, omdat ze met hunnen heer van den Katholijken Godsdienst reeds afgeweken waren. 17)

Handschriftlich unterzeichnet:
A. Borgmann

Dieser Text ist offenbar verfasst worden von Albert Borgmann, dem Vater von Gesine Borgmann, Emlichheim. Leider fehlen die Fußnoten, aus denen man ersehen könnte, welche Quellen er verwendet hat.

Es liegen neun eng bedruckte Blätter vor. Möglicherweise fehlt außer den Fußnoten auch noch der Schluss des Vortrages.

Vermutlich hat Gesine Borgmann diesen Text in den 1940er oder 1950er Jahren abgetippt.

Der Text ist nicht von einem Niederländer geschrieben, dafür enthält er zu viele Fehler in der Groß- und Kleinschreibung, obwohl ansonsten in bestem Niederländisch verfasst.

Beim ersten Abtippen sind offenbar auch einige Tippfehler gemacht und stehen geblieben.

Die Zitate sind offenbar in alter Sprache und Schreibweise übernommen. Der ganze Text zeugt von überaus großem Sachverstand, einer großen Bescheidenheit bei unbekanntem Dingen und einem flüssigen und interessanten Vortrag(stil).

Die Überschriften habe ich zur besseren Lesbarkeit eingefügt.

*Wer nähere Angaben zu diesem Text machen kann,
möge sich bitte bei mir melden.*

Gerrit Jan Beuker, 22.01.2011